

Øysand leir

Et vel bevart anlegg fra andre verdenskrig

Janne Wilberg

Forsvarets kulturminneprosjekt (FKP) arbeider med en landsverneplan for bygninger og anlegg som er i Forsvarets eie. Arbeidet foregår regionvis og i inneværende år vil det blant annet bli utarbeidet et regionalt innspill til landsverneplanen for de områdene som faller innunder Forsvarets bygningstjeneste / Avdeling Trøndelag, dvs Trøndelagsfylkene og Møre- og Romsdal. Samarbeidsprosjektet har i den forbindelse foretatt en samlet antikvarisk vurdering av Forsvarets eiendommer, bygninger og anlegg i regionen. Av disse anleggene foreslås 34 inntatt i landsverneplanen, hvorav fire anlegg som skal ut av Forsvarets eie.

Blant de verneverdige anleggene som skifter eier finner vi Øysand leir i Melhus kommune i Sør-Trøndelag. Det er ikke tatt stilling til hvilken verneform som vil gjelde for leiren (fredning eller regulering til område bevaring), men de nye eierne er varslet om at anlegget kan bli fredet og leiren følgelig solgt med bevaringsklausul. Øysand utgjør et godt eksempel på militæranlegg fra nyere tid som er verneverdige i en nasjonal sammenheng.

Øysand-området ble brukt som ekserplass av Gaudalske kompani allerede på 1700-tallet. Områdets nyere historie og etableringen av Øysand leir er knyttet til Den tyske marine og perioden 1940-45 og må sees i sammenheng med Trondheims strategiske rolle under den andre verdenskrig.

Trondheim hadde en nøkkelposisjon innenfor den tyske militærstrategien. Sammen med ubåtstasjonen på Laksevåg hadde stasjonen i Trondheim som oppgave å støtte ubåt-operasjoner i Nord-Atlanteren. Byen var i tillegg tiltenkt rollen som nordlig hovedstad i «Det tredje riket».

Blant annet forelå det storstilte planer om å reise en marineby «Neu-Dront-

heim» på Øysand beregnet på 300 000 innbyggere, fortrinnsvis tyskere og østerrikere. Byen skulle bygges i tilknytning til omfattende verft- og dokkanlegg og var tiltenkt rollen som «Det tredje rikets» største marinebase. Sentralt i anlegget sto den planlagte kjempedokken på Øyberget (se kart) beregnet på bygging og reparasjon av slagskip. Hitler overdro ansvaret for planleggingen til Albert Speer i 1941, mens Speers nestkommanderende Hans Stephan sto for det praktiske planarbeidet.

Den storstilte utbyggingen krevt oppbygging av en omfattende infra-

Anlegget er organisert som gårdstun for å etterligne gårdene i området. Forlegning, administrasjonsbygg og messebygg. (Foto: Lisen Roll)

Forlegning, badebygning av nyere dato og messebygg på Øysand sett fra riksveien. (Foto: Lisen Roll)

struktur i form av kaianlegg, elektrisitettsnett, vann- og avløpssystemer, jernbane, sandtak m.m. En del av dette kom til utførelse. Virksomheten fikk etter hvert et såvidt stort omfang at området ble dominert av den tyske tilstedeværelsen.

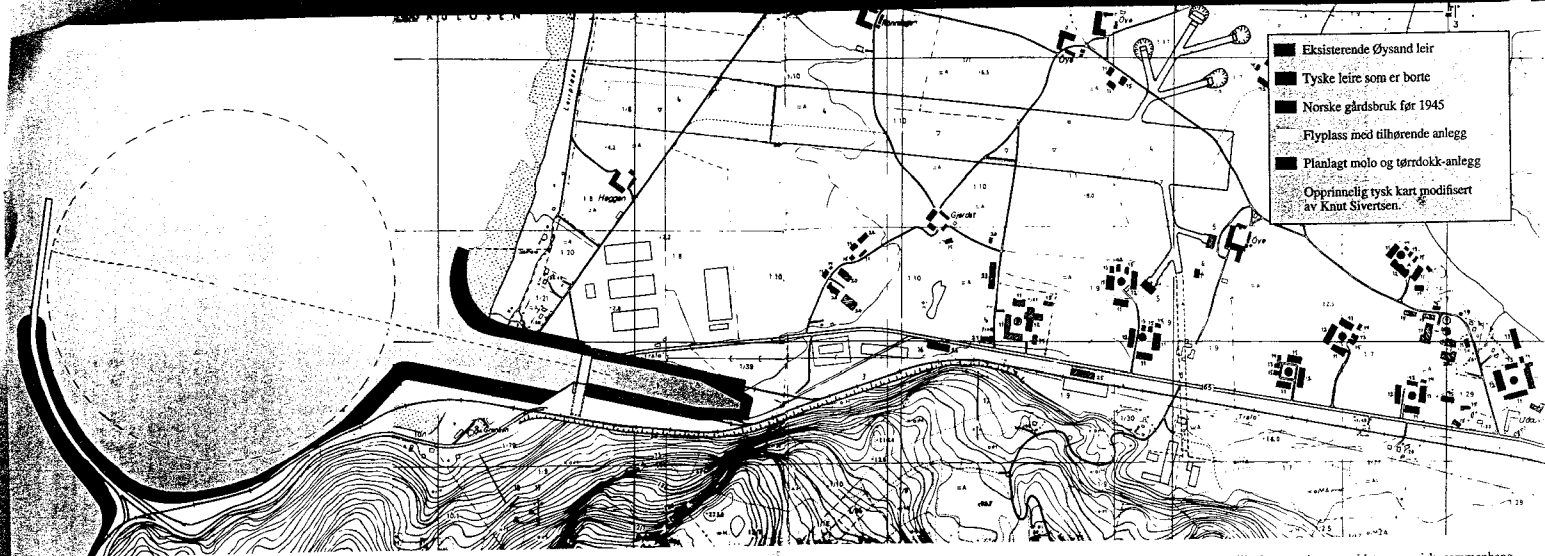
Planleggingen og utbyggingen på Øysand tok til umiddelbart etter at tyskerne inntok Trondheim. Organisation Todt ledet byggeprosjektet, mens byggingen hovedsakelig ble utført i regi av norske entreprenører, men med bygningsarbeidere og krigsfanger fra en rekke land.

Som et ledd i de tyske planene ble det

Neu Dronheim?

111902

1940-45 oppført 10 leire på Øysand, i tillegg til en flystripe og en rekke tekniske anlegg. Se ill.

Leir 1 ble trolig brukt som kvarter for østeuropeiske soldater under tysk militær opplæring

Leir 2 huset arbeidsfolk tilknyttet Organisation Todt

Leir 3 ble bebodd av jugoslaviske partisanfanger

Leir 4, 5 og 6 huset sovjetiske krigsfanger

Leir 7 ble etterhvert en ten sykehusleir for jugoslaver brukt til oppsamling av syke fanger fra andre leire i Nord- og Midt-Norge iht Genferkonvensjonen

Leir 8 var hovedleir for området

Ialt ble det oppført 90 bygninger i Øysand-området, men bare et fåtall står fortsatt. Av kartet fremgår det at bygningsskikken lå spredt utover hele det sørøstlige hjørnet av Øysanden.

De store byggearbeidene på Øysand ble imidlertid innsitt. Deivis skyldtes dette de vanskelige grunnforhold for verftanleggene ved Gulosen og dels den generelle krigsutviklingen. Erfaringene fra anlegget av de to enorme U-båun-

keren Dora I og Dora II har trolig også påvirket beslutningen. Tyskerne hadde store problemer med den tekniske gjennomføringen av bunkerarbeidene. Til dette kom den manglende norske infrastrukturen som skapte store problemer for anleggsarbeidene, og dessuten mangelen på lokal arbeidskraft.

Leirene på Øysand var i bruk til krigens slutt og ble deretter revet med unntak av hovedleiren som ble overtatt av Forsvaret i 1945. Leiren har fylt forskjellige funksjoner i etterkrigstiden, og har i senere år vært brukt som repetisjonscenter. I forbindelse med den pågående omorganiseringen av Forsvaret er forlegningsleiren solgt til Midt-Norsk Hestesenter AS. Forsvarets øvrige bygninger i området skal inntil videre forbli i Forsvarets eie.

Øysand leir (leir 8) ble oppført i tilknytning til den ekstske flystripen. Flyplassen hadde karakter av feltflyplass, men rullebanen ble etterhvert utbygd i 1800 meters lengde. Rullebanen, som hadde tredekk, eksisterer ikke lenger, men det finnes noen få rester i terrenget. De fire service-byg-

ne (inkl en underjordisk sykebunker) står fortsatt og utgjør endel av det gjenværende militære etablissementet. Bygningene er tildels sterkt ombygget.

Leir 8 er den eneste gjenværende av de ekstske leirene på Øysand. Den ble anlagt først og utgjorde hovedleiren i området. Mens de øvrige leirene hadde et provisorisk preg og stort sett besto av lemmebrakker fikk leir 8 en solid utforming og et permanent preg. Forskjellen i bygningsmessig standard og utførelse skyldtes nok i hovedsak at de fleste andre leirene huset krigsfanger og verdede utenlandske mannskaper som tok del i byggevirkomheten i området. Leir 8, dagens Øysand leir, ble derimot benyttet av flypersonell og offiserer.

Felles for leirene var at de ble anlagt rundt tun, såkalte Hof'er, og fikk en utforming som var tilpasset den lokale byggeskikken. Samtlige leire hadde karakter av store gårdsanlegg som både når det gjaldt organiseringen av bygningsmassen, materialbruken og detaljeringen gled godt inn i det omkringliggende jordbruks- og bygningsmiljøet. Denne

anleggsmåten gjenkjennes fra andre av tyskernes store byggeprosjekter, eksempelvis Orland flystasjon. Organiseringen i Hof'er ble gjort av kamouflagesjehensyn.

Forlegningsleiren består av en forlegningsbrakke og en kontorbrakke bygget sammen med en badebygning, en stor og en liten befalsforlegning, et kjøkken- og messebygg, samt vaktbod og vedlagere, tilsammen 7 bygninger. De to sistnevnte er av nyere dato, mens de øvrige har ekstske opprinnelse. De store forlegnings- og kontor-brakkene er bygget i to etasjer, mens øvrige bygninger stort sett har en etasje. Samtlige bygg er utført i tre og har fått en enkel, men nøyaktig og kjøkken/messebyggets planløsninger tyder på at bygningene ble oppført etter typetegninger. Liknende bygge gjenfinnes innenfor en rekke ekstske forlegningsleire.

Bygningene er solid utført og har gjennomgående høy grad av opprinnelighet i både interiører og eksteriører. Tunet mellom bygningene er idag gruslagt og ikke steinsatt, mens ellers

anleggsmåten gjenkjennes fra andre av tyskernes store byggeprosjekter, eksempelvis Orland flystasjon. Organiseringen i Hof'er ble gjort av kamouflagesjehensyn.

Forlegningsleiren består av en forlegningsbrakke og en kontorbrakke bygget sammen med en badebygning, en stor og en liten befalsforlegning, et kjøkken- og messebygg, samt vaktbod og vedlagere, tilsammen 7 bygninger. De to sistnevnte er av nyere dato, mens de øvrige har ekstske opprinnelse. De store forlegnings- og kontor-brakkene er bygget i to etasjer, mens øvrige bygninger stort sett har en etasje. Samtlige bygg er utført i tre og har fått en enkel, men nøyaktig og kjøkken/messebyggets planløsninger tyder på at bygningene ble oppført etter typetegninger. Liknende bygge gjenfinnes innenfor en rekke ekstske forlegningsleire.

Bygningene er solid utført og har gjennomgående høy grad av opprinnelighet i både interiører og eksteriører. Tunet mellom bygningene er idag gruslagt og ikke steinsatt, mens ellers

anleggsmåten gjenkjennes fra andre av tyskernes store byggeprosjekter, eksempelvis Orland flystasjon. Organiseringen i Hof'er ble gjort av kamouflagesjehensyn.

Forlegningsleiren består av en forlegningsbrakke og en kontorbrakke bygget sammen med en badebygning, en stor og en liten befalsforlegning, et kjøkken- og messebygg, samt vaktbod og vedlagere, tilsammen 7 bygninger. De to sistnevnte er av nyere dato, mens de øvrige har ekstske opprinnelse. De store forlegnings- og kontor-brakkene er bygget i to etasjer, mens øvrige bygninger stort sett har en etasje. Samtlige bygg er utført i tre og har fått en enkel, men nøyaktig og kjøkken/messebyggets planløsninger tyder på at bygningene ble oppført etter typetegninger. Liknende bygge gjenfinnes innenfor en rekke ekstske forlegningsleire.

Bygningene er solid utført og har gjennomgående høy grad av opprinnelighet i både interiører og eksteriører. Tunet mellom bygningene er idag gruslagt og ikke steinsatt, mens ellers

Janne Wilberg er kunsthistoriker og engasjert i Forsvarets kulturminneprosjekt i FKPI.